

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

ХОМИЧ ТЕТЯНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 811.161.2'371

**ІНТЕНСИВНИЙ І ПАРАМЕТРИЧНИЙ КОМПОНЕНТИ
В СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ
КОНОТОВАНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Бойко Надія Іванівна,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя,
завідувач кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Гриценко Павло Юхимович,
Інститут української мови НАН України,
завідувач відділу діалектології, директор;

кандидат філологічних наук, доцент
Сидоренко Олеся Михайлівна,
Інститут філології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри сучасної української мови.

Захист відбудеться 21 вересня 2010 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано “ 16 ” серпня 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. В. Висоцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Мовознавство початку ХХІ століття позначене якісними змінами в науковій методології вивчення мовних явищ. У центрі уваги дослідників – зв'язок мови з культурою, ментальністю, світоглядом як окремого індивіда, так і всього мовного колективу. До провідних принципів лінгвального аналізу належить антропоцентричний, зосереджений на характеристиці мовної картини світу крізь призму суб'єктивно-вербальної об'єктивації універсуму.

Мова є багаторівневою системою, існування якої детерміноване постійною зміною елементів кожного її рівня. Найбільш чутливим щодо кількісних і якісних змін є лексико-семантичний рівень, одиниці якого зазнають неологізації, архаїзації, семантичної перебудови й стилістичної маркованості. Саме тому серед лексикологічних досліджень останніх років простежуємо підвищений інтерес до проблем розвитку лексичного складу мови, до механізмів удосконалення засобів лексичної номінації, вияву тенденцій розвитку семантичних структур окремих лексем і лексичного фонду загалом. Так, в українській лінгвістиці досить активно досліджують якісні зміни в лексичній системі, зокрема актуалізацію й пасивізацію лексики, семантичну деривацію, ревіталізацію периферійних лексем тощо (С. Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, Л. І. Мацько, П. Ю. Гриценко, В. С. Калашник, А. К. Мойсієнко, О. О. Тараненко, В. В. Жайворонок, О. Г. Муромцева, О. А. Стишов, Л. В. Струганець, І. А. Самойлова, Т. О. Бевз, Д. В. Мазурик та ін.). Дослідженню проблем лексичної семантики присвятили свої наукові праці такі мовознавці, як О. О. Потебня, В. В. Виноградов, Г. А. Уфїмцева, Л. М. Васильєв, Ю. Д. Апресян, Й. А. Стернін та багато інших.

Сучасна лінгвістика, розвиваючись в антропологічному напрямі, вивчає зв'язок мови з мисленням людини, її внутрішнім світом, загальнолюдськими та національними цінностями. Тому досить значним є науковий інтерес до семантичних структур, значеннєвих планів певних груп лексем, у складі яких активно досліджують конотативний (інтенсіональний (Г. А. Уфїмцева, Р. Карнап), смисловий (Г. Фреге), значеннєвий (У. Куайн, Дж. Мілль), сигніфікативний (А. Черч)) компонент значення. Різномасштабно конотацію вивчають у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. (В. М. Телія, М. М. Кожина, В. І. Говердовський, О. М. Григор'єва, Н. І. Бойко, Т. О. Богорад, О. С. Голод та ін.). Проте проблема конотації не є однозначно й до кінця вирішеною.

Чимало лінгвістичних праць присвячено вивченню окремих компонентів конотації, зокрема оцінності (Н. Д. Арутюнова, А. А. Бурячок, О. М. Вольф, І. В. Кононенко, Т. П. Вільчинська, В. В. Воїнов, О. Л. Бессонова, Л. І. Климова, Т. А. Космеда, Г. Г. Кошель, М. В. Кравченко, О. М. Островська, С. І. Равлюк, С. С. Хідекель, М. О. Ягубова та ін.), емотивності (О. М. Галкіна-Федорук, Л. Г. Бабенко, Л. Г. Барлас, В. В. Болотов, М. В. Гамзюк, М. М. Аверіна, О. Ю. Мягкова,

В. І. Шаховський та ін.), образності (С. М. Мезенін, О. Й. Блинова, О. В. Загоровська, М. Е. Рут, У. В. Соловій та ін.).

Інтенсивний і параметричний компоненти в семантичних структурах конотованих лексичних одиниць ще не були об'єктом спеціальних лінгвістичних досліджень. У слов'янському мовознавстві наявні праці, у яких розглянуто лише окремі аспекти вивчення зазначених складників у семантичній структурі слова (О. Й. Шейгал, І. І. Туранський). Традиційно в лінгвістиці закріплено позицію, згідно з якою семантичні категорії інтенсивності й параметричності вчені розглядають окремо, використовуючи для аналізу лексичний матеріал денотативного плану (Т. Г. Линник, О. М. Хавкіна, О. М. Попенко та ін). Побіжно, як елемент конотації, складник інтенсивності вивчався в працях Й. А. Стерніна, Н. О. Лук'янової, Н. В. Чернікової. У дослідженні експресивної лексики Н. І. Бойко інтенсивно-параметричний компонент кваліфіковано як показник експресивності лексичної одиниці.

Оскільки конотовані лексеми локалізують у своїх семантичних структурах інтенсивний і (або) параметричний компоненти, то доцільність їхнього паралельного вивчення не викликає сумнівів. До того ж українське мовознавство ще не має спеціальних досліджень у цій царині. Отже, **актуальність** виконаної дисертації зумовлена необхідністю цілісного багатопланового вивчення значеннєвих складників інтенсивності й параметричності в семантичних структурах конотованих лексичних одиниць.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексної проблеми кафедри української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя – “Граматичні й семантичні аспекти функціонування лексики та фразеології української мови”. Тему дисертації затверджено Науковою координаційною радою “Українська мова” Інституту української мови НАН України (протокол № 43 від 3 липня 2008 року).

Метою дослідження був комплексний аналіз максимально повно виявленої конотативно маркованої лексики української мови, яка в структурі лексичної семантики містить інтенсивний і (або) параметричний компоненти.

Реалізацію поставленої мети уможливило розв'язання таких **завдань**:

- окреслення теоретичних засад вивчення інтенсивного й параметричного компонентів у сучасній лінгвістичній парадигмі;
- визначення місця інтенсивного й параметричного складників у семантичній структурі слова;
- обґрунтування особливостей узаємодії інтенсивного й параметричного компонентів з іншими складниками семантики конотованих лексичних одиниць;
- з'ясування моделювальних можливостей інтенсивно-параметричного компонента;
- виявлення семантичних різновидів інтенсивно-параметричного складника;

– виокремлення функціонально-семантичних різновидів конотатів з інтенсивно-параметричним складником у їхній семантичній структурі.

Об'єкт дослідження – конотовані лексичні одиниці, що містять у структурі семантики інтенсивний і (або) параметричний компоненти. Лексеми вилучені шляхом суцільної вибірки з художніх творів сучасної української прози. Для встановлення семантичних і стилістичних модифікацій інтенсивного й параметричного складників конотованих лексичних одиниць використано лексикографічні праці, матеріали яких зіставлено з особливостями семантичного функціонування аналізованих лексем у сучасних художніх текстах.

Предмет аналізу – інтенсивний і параметричний компоненти в складі семантичних структур конотованих лексичних одиниць, уживаних у прозових текстах сучасної української художньої літератури, місце й роль таких компонентів у формуванні значеннєвих планів конотованих лексем.

Системний підхід до аналізу лексичного матеріалу визначив **методологію** дослідження. Для наукової інтерпретації фактичного матеріалу використано такі лінгвістичні методи: синхронно-описовий – для інтерпретації зв'язку досліджуваного мовного матеріалу з позамовними явищами, компонентного аналізу – для виокремлення складників лексичного значення досліджуваних одиниць, дистрибутивного аналізу – для окреслення значеннєвих планів конотованих лексем, контекстуального аналізу – для вивчення функціональних особливостей конотатів у художніх просторах, функціонального аналізу – для репрезентації семантичних відтінків лексичного значення конотованих одиниць на інтенсивно-параметричній шкалі.

Джерелами фактичного матеріалу слугували художні твори сучасних українських прозаїків, які мають велику читацьку популярність, є визнаними серед літературознавців, оскільки мають певні літературні номінації (Оксана Забужко, Юрій Андрухович, Марія Матіос, Люко Дашвар, Анатолій Дністровий, Любоко Дереш, Ірен Роздобудько, Тетяна Малярчук, Марина Меднікова, Євгенія Кононенко, Софія Андрухович, Юрій Покальчук, Сергій Жадан, Роман Іваничук, Юрій Іздрик, Ірена Карпа, Тарас Прохасько та ін.). Фактичний матеріал, дібраний шляхом суцільної вибірки й окремих фіксацій, становить понад 10 тис. одиниць (слововживань – із них близько 1,4 тис. репрезентовано в роботі), достатніх для виявлення інтенсивного й параметричного компонентів у семантичній структурі конотованих лексем.

Наукова **новизна** роботи полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві комплексно проаналізовано інтенсивний і параметричний компоненти в структурі семантики конотованих лексичних одиниць: визначено місце інтенсивного й параметричного компонентів у семантичних структурах лексем, умотивовано особливості взаємодії таких складників, виявлено їхні різновиди й моделювальні можливості. Склад маркованої лексики досліджено на матеріалі сучасної української прози, яка найбільш виразно репрезентує різноманітні за своїм змістовим і лексичним наповненням мовні процеси та явища. Увагу зосереджено на різних за

жанрами, тематикою та стилем прозових творах української літератури ХХІ століття, які ще не були об'єктом вивчення такого плану. У роботі окреслено склад сучасної конотативної лексичної системи та детально схарактеризовано її семантичні й функціональні особливості.

Теоретичне значення роботи полягає в розробці методики комплексного аналізу семантичних структур лексичних одиниць із домінуючими інтенсивним і параметричним складниками. Результати й узагальнювальні висновки, зроблені на основі дібраного, систематизованого й покласифікованого лексичного матеріалу, поглиблюють теорію компонентного аналізу, що ґрунтується на основі антропоцентричного принципу, і можуть стати базою для подальшого вивчення конотованих лексем в аспекті їхнього зв'язку з ментальними й етнічними особливостями вербалізації фрагментів національної картини світу.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані в практиці сучасної лексикографії (для адекватної інтерпретації конотованих лексичних одиниць у загальномовних словниках різних типів), можуть знайти своє застосування у викладанні лексикології, стилістики, культури мови на філологічних факультетах. Систематизовані й узагальнені лінгвальні факти слугуватимуть основою для розроблення спецкурсів, спецсемінарів, можуть бути використані під час написання підручників і посібників для вищих навчальних закладів, а також дипломних і магістерських робіт.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Матеріали дисертаційної роботи обговорено на засіданнях кафедри української мови, щорічних наукових звітних конференціях професорсько-викладацького складу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (2007–2010 роки), на засіданнях кафедри української мови та літератури Чернігівського національного університету імені Т. Г. Шевченка (2007–2009 роки). Положення дисертаційної роботи висвітлені на одинадцяти конференціях, шість із яких – міжнародні, чотири – усеукраїнські, одна – міжвузівська: XI міжнародні Карські читання “Ю. Ф. Карський і сучасне мовознавство” (Ніжин, 2007); Друга міжнародна науково-практична конференція “Ніжинська історико-філологічна школа: минуле, сьогодення, майбутнє” (Ніжин, 2008); II міжвузівська науково-практична конференція молодих науковців “Формування полікультурної мовної особистості в контексті нової парадигми освіти” (Чернігів, 2008); Міжнародна наукова конференція, присвячена 80-й річниці з дня народження академіка Ф. С. Арвата “Філологічна наука на межі тисячоліть: набутки та перспективи” (Ніжин, 2008); Міжнародна наукова конференція “Взаємодія лексичної і граматичної семантики” (Київ, 2008); Міжнародна наукова конференція “Українство у світі: Україна є там, де живуть українці” (Чернігів, 2008); Всеукраїнська наукова конференція “Феномен Олеса Гончара в духовному просторі українства” (Полтава, 2008); Всеукраїнська науково-практична конференція “Актуальні проблеми регіональної журналістики в Україні” (Кам'янець-Подільський, 2008); Міжнародна

наукова конференція “Українство у світі: Україна є там, де живуть українці” (Чернігів, 2009); Всеукраїнська наукова конференція на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар’яна Демського “Фразеологізм і слово у тексті і словнику” (Дрогобич, 2010); Всеукраїнська наукова конференція “Роль Пантелеймона Куліша в історії української мови, літератури та культури” (Ніжин, 2010).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено в 12 публікаціях, із-поміж яких 6 статей надруковані у виданнях, затверджених ВАКом України як фахові.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списків джерел фактичного матеріалу (120 найменувань) і використаної літератури (305 позицій). Обсяг основного тексту дослідження – 219 сторінок, повний обсяг роботи становить 260 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено теоретичні засади, мету, завдання, об’єкт, предмет та методи дослідження, схарактеризовано джерела фактичного матеріалу, сформульовано наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи та подано інформацію про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** – “**Теоретичні засади вивчення інтенсивного й параметричного компонентів у сучасній лінгвістичній парадигмі**” – репрезентовано історію й сучасний стан вивчення значення слова та його семантичної структури; окреслено загальнотеоретичні положення про категорії інтенсивності й параметричності та обумовлено їхні семантичні особливості; визначено місце та роль інтенсивного й параметричного компонентів у семантичній структурі слова; змодельовано вісь координат як варіант штучної моделі реалізації семантичних модифікацій лексичного інваріанта під впливом інтенсивного й параметричного складників; обумовлено особливості взаємодії інтенсивного й параметричного компонентів з іншими складниками конотації.

У роботі обґрунтовано три підходи до інтерпретації поняття “значення” – реляційний, функціональний і субстанціональний. Окресливши основні концепції, наявні в лінгвістиці, під поняттям “значення” розуміємо відношення слова до предмета, відношення слова до поняття, відношення слова до інших одиниць у мовній системі. Отже, значення слова кваліфіковано як складне явище, що поєднує кілька елементів. Саме таку позицію демонструє сучасна семасіологія, яка спирається переважно на структурний підхід до вивчення лексичного значення (Л. Блумфілд, Й. А. Стернін, О. С. Сапожникова, М. В. Лебедев, О. М. Григор’єва, М. М. Кожина, Л. І. Мацько, О. О. Тараненко, В. М. Телія, В. О. Булдаков, Є. Ю. Мягкова, Л. М. Васильєв, Е. В. Кузнецова, Т. О. Богорад, О. С. Голод, Н. І. Бойко та багато інших). Дисертаційне дослідження ґрунтується на основі однієї з трьох описаних у роботі концепцій структурного підходу до вивчення лексичного

значення слова, першооснову якої складають ідеї І. В. Арнольд і Р. С. Гінзбург, що виходять із позиції неоднорідності лексичного значення: виокремлюють “семантичні блоки”, належні до різних рівнів ієрархії, що відображають різноманітний характер інформації, яку передає слово. Лексичне значення членують спочатку на великі блоки – макрокомпоненти, які визначають основну специфіку семантики слова, і лише потім у складі макрокомпонентів виокремлюють компоненти й мікрокомпоненти – семи.

Семантичну структуру конотованої лексичної одиниці репрезентують денотативний і конотативний макрокомпоненти, які утворюють рівноправні складні взаємообумовлені системи семантичних елементів. Ядро семантичної структури становить денотативний макрокомпонент, який актуалізує у своєму периферійному полі інтенсивно-параметричні семи. Семантичні складники параметричності (мікрозначення лексеми, що пов’язане з якісною характеристикою позначуваного словом явища й співвідносне з логіко-філософським поняттям норми) й інтенсивності (мікрозначення лексеми, що пов’язане з кількісно інтенсифікованою характеристикою позначуваного словом явища й співвідносне з логіко-філософським поняттям міри), унаслідок дії суб’єктивних чинників, спроможні розширювати значеннєвий план лексичної одиниці й продукувати низку конотативних компонентів – емотивний, оцінний, образний. Унаслідок аналізу значного корпусу фактичного матеріалу доходимо висновку: конотовані лексичні одиниці містять у структурі семантики інтенсивний і параметричний компоненти (або один із цих складників). Більше того, саме ці компоненти і є утворювачами конотації як такої. Репрезентанти семантичної структури конкретної лексеми, що функціонує в мовленнєвому акті, переконують у цьому. Так, у реченні *Ми з батьком **гатили** над усі сподівання влучно, раз за разом відстрілюючи від дерева всохлі гілки* (Ю. Андрухович) (тут і далі зберігаємо авторську орфографію й пунктуацію) привертає до себе увагу лексема *гатили*, яка в цьому контексті вжита в значенні “дуже активно стріляли”. У структурі лексичного значення це слово має і денотативний, і конотативний макрокомпоненти. Денотативний макрокомпонент поєднує декілька сем, основною з яких є та, що вказує на певну процесуальну дію – “стріляти”. Ця сема належить до ядра лексичного значення слова. За певних умов (у результаті суб’єктивної позиції автора, яка реалізується через мовну картину світосприймання персонажа) дія зазнає інтенсифікації (підсилюється міра її вияву), набуває параметричних ознак (з’являється відхилення від певної норми) і суб’єктивного звукового оформлення, у якому вже наявні семи оцінності та емотивності. І як результат цих семантичних транспозицій – народження експресивної лексичної одиниці. Отже, структура лексичного значення лексеми “гатили” містить інтенсивний і параметричний складники. Проте важливо визначити, де розміщені ці компоненти і яку функцію вони виконують у структурі лексеми. “Гатили” (у значенні “дуже активно стріляти”) позначає об’єктивну дію, яка, проте, має суб’єктивне підґрунтя. За такої умови інтенсивний і параметричний складники перебувають одночасно в складі денотативного й конотативного макрокомпонентів. Свою

першооснову вони локалізують у денотативному ядрі й трансформуються в конотативні периферійні семи оцінки та емоції. До того ж конотація цієї лексеми в зазначеному плані не є факультативною, а виконує смислотворчу функцію: є провідною у формуванні семантичної структури слова. Отже, за певних умов інтенсивний і параметричний складники стають інструментом утворення конотативної семантики.

Аналіз семантичної структури конотативів дав підстави стверджувати, що переважна більшість конотованих лексичних одиниць містять у своєму складі інтенсивний і параметричний компоненти. Так, зазначені складники досить легко виокремити в значеннєвих планах таких лексем, як *клепати*, *випікати*, *строчити*, *квецяти*, *пруганити*, *варганити*, *шпарити*, *шкварити*, *мертвопетлювати* тощо (зі значенням “займатися літературною діяльністю”), наприклад: *Кір “клепав” свіжого трилера* (В. Слапчук); *Ви повинні шедеври випікати, а не залізяками брязкати* (В. Слапчук); *Марла швиденько наквецяла переклад своїх пісень* (І. Карпа); *...ті панічні підрядники [твори], що їх ми за півночі наварганили з добрягою Крупчиком...* (Ю. Андрухович); *...я вже у вісім-дев'ять літ натхненно шкварила таку (не завжди й графоманську!) “дисидентсько”-патріотичну лірику* (О. Забужко). У семантичній структурі наведених лексем наявні інтенсивний і параметричний компоненти. Вони тісно взаємодіють між собою, породжуючи інші складники конотації, зокрема емотивність, оцінність, образність, стилістично забарвлюючи лексичну одиницю. Зважаючи на спільність виконуваної функції, інтенсивний і параметричний складники доцільно об'єднувати в один компонент семантичної структури – інтенсивно-параметричний (значеннєвий елемент лексеми пов'язаний із якісно-кількісною характеристикою позначуваного словом явища).

Результати аналізу значної кількості конотованих лексем переконливо довели, що параметричний компонент може існувати самотійно, без інтенсивного, у свою чергу, складник інтенсивності без семантики параметричності також можна виокремити в семантичних структурах певних конотативів. Це насамперед стосується хронологічно (*шолом*, *булава*, *шаровари*) і територіально (*кацавейка*, *джерга*, *коновка*) маркованих лексем, які у своїй семантичній структурі не містять параметричного складника. Натомість компонент інтенсивності входить до структури їхньої лексичної семантики, він акцентує хронотопічні семи, які впливають на формування плану вираження лексеми. Проте якщо хронологічно або територіально маркована лексема є ще й експресивною, то параметричний складник може виникати внаслідок дії активного компонента інтенсивності, наприклад: *шаблюка* (порівн. з неекспресивним *шабля*), *світельце* (порівн. з неекспресивним *світло*), *подаленілий* (порівн. з неекспресивним *далекий*) тощо: *... він був зарубаний черкеською шаблюкою* (М. Матіос); *Підходжу до вікна. Ані душі. Ані світельця* (М. Матіос); *...подаленілим, але все ще присутнім ароматом дорогих парфумів* (М. Матіос).

Соціально марковані лексичні одиниці, які лише номінують певні реалії, не характеризуючи їх, у своєму значеннєвому плані містять тільки

компонент параметричності, інтенсивний складник до їхньої семантичної структури не входить. Так, в окремій субмові певний предмет дійсності, який уже має свою назву в узуальній мовній картині світу, може набути ще й кількох нових форм вираження. Наприклад, представники молодіжного сленгу номінують чоловіка за допомогою таких лексем, як **типоша**, **бандерлог**, **грінго**, **чувак**, **тип**, **кадр** тощо: *Уявляю своє життя серед іншого середовища, серед інших **типош** і мантелеп* (А. Дністровий); *Випадкові **бандерлоги** хаотичними плямами повзають по різні боки від мене* (А. Дністровий); *Достоевський написав цілу книжку про переживання **чувачка**, котрий уколошкав стареньку* (Л. Дереш). У таких лексемах прозора вбачається відхід від загальноприйнятої мовної норми, отже, беззаперечно семантична структура цих слів містить параметричний компонент. Відхилення відбувається на рівні номінації, його можна тлумачити як однопланове, оскільки семантика лексеми не розширюється, не з'являються нові її компоненти, а складник параметричності впливає лише на процес називання, унаслідок чого лексема, не змінюючи плану змісту, змінює свою зовнішню оболонку – план вираження.

Усе ж значна частина соціально маркованих лексем у своїй семантичній структурі містить єдиний інтенсивно-параметричний компонент, наприклад, **атом** (нарк. “високоякісна рідка наркотична речовина”), **бамбук** (мол.; зневажл. “психічно ненормальна або тупа людина”), **гектар** (“дуже багато чогось”) тощо: *Перед самісіньким носом трясє маленьким целофановим пакетином, набитим травичкою. – Я приніс **атом*** (А. Дністровий); *...зараз на майдані має розвеселяти **гектар** публіки* (Т. Малярчук). У деяких соціально маркованих лексемах активним та первинним виявляється саме інтенсивний компонент. Це стосується переважно дієслів, наприклад, **чесати**, **патякати**, **тормозити**, **шпарити**, **триндіти**, **базарити** – у значенні “говорити”: *Мишка – тріпло, вона ненадійна, обов'язково буде **чесати*** (А. Дністровий); *...між собою **триндять**, що малий повністю вдався у батька* (А. Дністровий); *Маман любить ходити в різні храми, **патякати** з місцевими бабусями про добро і зло...* (А. Дністровий). У таких і подібних сленгових номінантах на позначення дії або процесу інтенсивний компонент активізує семантику параметричності, унаслідок чого лексема може необмежено розширювати своє конотативне значення. Так, до семантичної структури таких лексем можуть уходити кілька складників конотації, зокрема емотивність, оцінність, образність, стилістичні компоненти. Також виокремлено групу лексем, у яких параметричний складник превалює над інтенсивним компонентом. До таких віднесено переважно іменники, які не лише номінують певний предмет дійсності, а й одночасно характеризують його. Так, наприклад, у молодіжній субмові досить поширеними є лексеми, як-от: **шланг** (“високий чоловік”) ← “Гнучка труба для відведення, передачі, всмоктування і т. ін. рідини, сипких тіл, газів тощо”, **курдупель** (“низький чоловік”) ← “Коротун, куций”: *...він був низьким, наче придушеним надмірною гравітацією, косоокиим **курдупелем*** (Л. Дереш); *На порозі стоїть широкоплечий лисий **шланг** у чорних окулярах*

(А. Дністровий). Виникають ці номінанти таким чином: денотативне ядро “чоловік” активізує параметричну сему “зріст”, що в подальшому здобуває інтенсифікацію (*шланг*), або деінтенсифікацію (*курдупель*). Отже, складник параметричності в цих лексемах виконує домінуючу роль і є первинним щодо компонента інтенсивності.

Більшість конотативно маркованих лексем містять у своєму складі інтенсивний і параметричний компоненти. Проте в кожній конкретній лексемі, що введена до комунікативного акту, вони виконують не зовсім однакову за своєю складністю роль. Один зі складників (якщо їх два) у структурі семантики слова обов’язково є первинним. Він виступає утворювачем іншого компонента – вторинного. Унаслідок їхнього поєднання семантична структура лексеми розширюється, бо відбувається паралельне нарощення одного (емотивний, оцінний, образний) або кількох компонентів конотації. Інтенсивний компонент є первинним і виступає утворювачем інших складників конотації в лексемах дієслівної належності (наприклад, *летіти, шпарити, повзти, лізти* в значенні “іти”). На відміну від дієслів, семантична структура прикметників та прислівників виявляється сприятливою для виникнення продуктивного параметричного компонента (наприклад, *найпекельніший, катастрофічно*). Іменникова семантична структура (наприклад, *зозулька, слоненятко, котяра* – про людину) може містити активний як інтенсивний, так і параметричний компоненти, що найчастіше складають єдине семантичне ціле. Визначити первинність одного з компонентів інтенсивно-параметричного складника в семантиці іменника досить складно. Здійснювати це можна шляхом аналізу кожної конкретної лексеми за умови врахування її комунікативного контексту.

Інтенсивний і параметричний компоненти реалізують мисленнєво-мовні результати суб’єктивного сприймання дійсності людиною; накладаючись на денотативне ядро лексичного значення, вони формують конотативну семантику, яка може мати безліч значеннєвих нюансів. Семантичні варіанти, які здебільшого мають інваріантний центр, упорядковано за допомогою схеми осі координат. Вертикальну шкалу на цій осі співвіднесено з параметричними елементами семантики позначуваного явища, а горизонтальну – з інтенсивними. Зосередженість номінацій на відхиленні від норм і стереотипів життя призводить до того, що значення, які відповідають флангам градаційної шкали, широко представлені в мові, а центральна частина – досить бідно. Інтенсивність, яка слугує відображенням кількісних градаційних відношень, та параметричність, що відображає ступінь вияву якісної ознаки, охоплюють усю шкалу градації – посилення й послаблення.

Другий розділ – “Особливості інтенсивного й параметричного компонентів у структурі семантики конотованих лексичних одиниць” – присвячено з’ясуванню моделювальних можливостей інтенсивно-параметричного складника в семантичній структурі конотативів і виокремленню семантичних різновидів інтенсивно-параметричного компонента.

Реалізація інтенсивно-параметричної семантики пов'язана з такими лінгвістичними поняттями, як “інтенсив”, “інтенсифікатор”, “інтенсифікат”. Під терміном “інтенсив” розуміємо інтенсивно-параметричні слова, які є підсилювачами певної ознаки, що передається іншою лексемою. Терміном “інтенсифікатор” позначаємо будь-який засіб, який моделює семантику інтенсивно-параметричного складника в значеннєвій структурі конотованої лексичної одиниці. Лексему, у значеннєвій структурі якої можна виокремити інтенсифікатор / деінтенсифікатор, називаємо інтенсифікатом / деінтенсифікатом.

Інтенсивно-параметричний компонент, який належить семантичній структурі конотованої лексичної одиниці, маркований або на рівні фонетики, або графіки, або словотворення, або значеннєвого плану. Аналіз особливостей реалізації інтенсивної й параметричної семантики дозволив констатувати наявність системи засобів її вираження. Серед формальних маркерів конотації, обов'язковим складником якої є інтенсивно-параметричний компонент, виокремлено й схарактеризовано фонемі-інтенсифікатори, графемі-інтенсифікатори, морфемі-інтенсифікатори.

Фонетична виразність виявляється передусім в особливо підсиленій вимові, а точніше в кількісній інтенсифікації окремих звуків і звукосполучень того чи іншого слова. У сучасних прозових творах таку інтенсифікацію кваліфікуємо як наслідок: емпатичного розтягування звуків, емпатичного поділу слова на склади, поєднання емпатичного розтягування звука й емпатичного поділу слова на склади, емпатичного звуконаслідування, уживання слів з повторюваними однаковими складами, наприклад: *Лорна робить надто повільний жест пальцем: мовляв, ооооооднууууууу хвишилишишиинкууу* (Л. Дереш); *Це тобі так не минеться, мета-фо-рист! – процідив він крізь розбиті губи* (І. Роздобудько).

Одним із засобів зосередження уваги на певному фрагменті картини світу, виділення його з-поміж інших явищ навколишнього середовища, підкреслення винятковості зображуваного й одночасного донесення потрібної інформації до реципієнта є графемі-інтенсифікатори, які дозволяють передати в писемній формі інтенсивно-параметричну семантику, що в усному мовленні утворена інтонаційними акцентами. Графемі-інтенсифікатори (цим терміном позначаємо сукупність графічних засобів, що актуалізують окремі семи) є не досить поширеними, а скоріше навіть винятковим явищем у художніх текстах: *Ішла тільки тоді, коли відчувала, що сили мої відновилися, що я знову готова мити-проти-прибирати, тягати сумки й керувати великим відділом* (І. Роздобудько); **МЕНІ ПОСТАВИЛИ П'ЯТІРКУ** (Л. Дереш).

Унаслідок аналізу мови творів сучасної української художньої прози виділено такі різновиди морфем-інтенсифікаторів: словотвірні інтенсивно-параметричні суфікси (насамперед демінутивно-меліоративні та аугментативно-пейоративні), префікси-інтенсифікатори, основоскладання та суміщення. Конотовані лексеми, утворені в результаті локалізації й активації інтенсивно-параметричного складника, є семантично й формально

ускладненими порівняно з денотативними словами, які не мають формальних показників наявності в лексемі конотативного макрокомпонента: *Квиточок від Берлінчика до Льоррашка, куплений у провіднички, потряс мене цінушкою в III (!) євриків, які довелося відвалити з власної кишені* (Л. Дереш); *Найзмістовнішим видається **найбезсовісніше*** (Іздрик); *Розважаються і посміхаються над **нареченим-лопухом*** (І. Хомин); *...ось старий місцевий дід затагується місцевою **вбивче-міцною** сигаретою* (І. Карпа).

Формально не вираженими показниками інтенсивно-параметричного складника в семантичній структурі конотованих лексичних одиниць є семи-інтенсифікатори (“*дуже*”, “*з силою*”, “*енергійно*”, “*швидко*” тощо) та семи-деінтенсифікатори (“*мляво*”, “*слабко*”, “*повільно*”, “*мало*” і подібні), які можуть бути сформованими внаслідок певних лексико-семантичних процесів, зокрема: семантичної мотивації внутрішньої форми (наприклад, субстантивовані конотати, що містять мотивовану основу, у якій функцію мотиватора виконує внутрішня форма, можуть бути утвореними від дієслів: *вихваляка* ← *вихвалятися*, *брехуняка* ← *брехати*, *матюган* ← *матюкатися*, *підлиза* ← *підлизуватися*, *полохало* ← *полохатися*, *випивоха* ← *випивати*, *стукач* ← *стукати*, *шмаркач* ← *шмаркати*: *Ти невимовний вихваляка, Лесе* (Ю. Покальчук); *Сашка хоч і добрий хлопець, але ж – брехуняка* (Люко Дашвар)); метафоризації (*Перед Домініканами панував бджолиний рух. Юрми людей, здебільшого молодих, заходили й виходили із собору* (Іздрик)); ідіомізації (*...телевізор її цікавив не більше, ніж kota вишневе варення, просто їй кортіло **потереvenuti*** (В. Слапчук)).

Унаслідок дії впливу семантичних категорій кількості, якості, градації, міри, норми та їхніх різноманітних модифікацій утворюється певний семантичний різновид інтенсивно-параметричного компонента. Аналіз фактичного мовного матеріалу, у якому широко репрезентовані конотовані іменники, дієслова й прикметники, дозволив виокремити в значеннєвому плані конотованих лексичних одиниць такі семантичні різновиди інтенсивно-параметричного складника: квантитативність, анормативність, динамічність.

У структурі лексичного значення субстантивів інтенсивно-параметричний компонент реалізує себе в семантичній категорії **квантитативності**, яка репрезентована в семах “зменшення” / “збільшення” певної якісної ознаки й може бути виражена за допомогою неформальних засобів (*...непрístupна **твердиня**, Китайська **стіна**, нездоланна **Горгона**, ортодоксальна **брила** ... доісторична **копалина** – Зінаїда Самоцлівна Сомова* (О. Жовна)) або за допомогою формальних показників, зокрема морфемних (*І жертвою її стала **найбезпечніша** людина, **добряк** від волосинки до нігтика, не чоловік, а скибка хліба* (Д. Кешеля)).

Семантична категорія **анормативності** реалізує себе в значеннєвій структурі прикметників і представлена семами “посилення” / “послаблення”, указує на відхилення від нормативних параметрів певних ознак, явищ і предметів дійсності, репрезентує інтенції суб’єкта мовлення, пов’язані з його емоційною, психічною, фізичною, соціальною сферами (*Алкогольні напої*

продавалися лише в шинквасі на верхній палубі і – за божевільними розцінками (І. Роздобудько); *Сьогодні не пропустиш, дуже круті лекції* (Є. Кононенко); *...його вояки встигли наробити по людях чимало шкоди. За **маленький** місяць із гаком* (М. Матіос)).

У значеннєвій структурі дієслів семантичний різновид інтенсивно-параметричного компонента формує категорія **динамічності**, яка реалізується в суперсемах “дуже”, “надзвичайно” та семах-конкретизаторах “швидко”, “з силою”, “енергійно”, “різко” / “повільно”, “тихо”, “мляво” і подібних. Динамічний інтенсивно-параметричний компонент продукує конотативну семантику емотивного, оцінного, образного типів. Художні текстові структури внаслідок дії інтенсивно-параметричного складника всіх різновидів актуалізують похідні конотовані семи лексичної одиниці на тлі знебарвлення номінативних, які виконують роль базових у процесі розвитку нових маркованих значеннєвих планів: *...дощик перестав блідо **цяпати*** (Л. Дереш); *Дощ **шкрябав** по склу* (І. Роздобудько); *Бач, а в нас **бризнув**. Ну не зовсім бризнув, годинку **полив*** (А. Кокотюха); *В вікно йому **бив** післяобідній дощ* (І. Карпа); *Лейтенант і Марія сиділи в машині, **періцив** дощ. Спочатку дощ **цідив**, а потім **полився*** (О. Ульяненко); *І вже коли почав **лушпарити** крижаний дощ...* (І. Карпа).

У третьому розділі – “**Функціонально-семантичні типи лексичних значень конотованих одиниць, утворених на основі інтенсивного та параметричного складників**” – здійснено семантико-функціональний аналіз мовних структур художніх текстів і виявлено особливості спроможності інтенсивного й параметричного складників суб’єктивно акцентувати одне з узуальних об’єктивних значень слова. У різноманітних дистрибутивних моделях зазначені компоненти можуть продукувати такі основні функціонально-семантичні типи конотованих одиниць: метафоричний, жаргонно-сленговий, ідіоматичний.

У значеннєвому плані лексем, які утворені внаслідок метафоричного перенесення, інтенсивно-параметричний компонент виконує домінуючу смислотворчу роль. Метонімія й синекдоха є менш продуктивними для формування інтенсивно-параметричної семантики та її реалізації. Домінуючий семантично активний інтенсивно-параметричний компонент може формувати три різновиди образних конотатів метафоричного типу: субстантивну лексичну метафору (*...останнім часом уже й наші **жирні коти** почали помалу вдупляти, що купувати картини в Матусевич – це круто* (О. Забужко)), ад’єктивну лексичну метафору (*...видумує ружного роду каверзні пляни, як би то не загубити мову нашу калинову. **Посоловілу*** (Л. Дереш)), вербалізовану лексичну метафору (*Я **притарганилася**, як завше в хвилини панічної стеряности, шукати розради в неї* (О. Забужко)). Серед субстантивних метафор із функціонально значущим інтенсивно-параметричним компонентом у їхньому значеннєвому плані розглянуто такі її структурні види: одночленна, двочленна, тричленна. До ад’єктивної лексичної метафори, окрім власне прикметникових, зараховано прислівникові, дієприкметникові, субстантивовані прикметникові лексеми,

переносне значення яких сформоване внаслідок інтенсивної параметризації певної атрибутивної ознаки. Виразальні можливості дієслівної метафори виявилися найблагоприятнішим матеріалом для реалізації інтенсивно-параметричної семантики, яка спроможна формувати широкий спектр емотивно-оцінних конотацій. Оскільки головним предметом зображення у творах сучасних українських прозаїків є людина, її внутрішній світ і зовнішні характеристики, то відображення саме цих аспектів забезпечують конотовані лексеми з семантично потужним інтенсивно-параметричним компонентом.

Унаслідок зміщення фокусу світоглядної призми сучасної особистості, через яку здійснюється оцінка всього суспільства та окремих його представників, відбуваються зміни в значеннєвій макросистемі. Соціокультурне розмаїття сучасного суспільства об'єктивно відбивається в мовній культурі, ядро якої становлять кодифіковані сфери. Формування аксіологічної семантики в значеннєвому плані лексичних одиниць відбувається внаслідок активізації в денотативному ядрі інтенсивного й (або) параметричного складників, завдяки чому в мовленнєвих субкультурних системах утворюються нові значення узуальних слів (*Мені лишається тільки терпіти й чекати, коли вона злиняє назавжди куди-небудь на Канари* (І. Роздобудько)) та виникають нові формальні оболонки (...*пательня з фуфлоновим покриттям* (3 розм. мовл.); ...*заповнюючи бланк, у графі про рівень забезпеченості він написав: "мамозабезпечені"* (3 розм. мовл.)). Функціонування конотованої лексеми в художньому тексті має безпосередній зв'язок зі специфічними виявами референтної зони людини та світу, що її оточує. Соціально марковані лексеми, які актуалізують у складі своєї семантичної структури інтенсивний і параметричний компоненти, найчастіше репрезентують негативне аксіологічне значення, що може виявлятися як на формальному рівні (...*деколи, коли мене конкретно давив депресняк, я виходив у ніч, на безлюдні ніжинські вулиці* (А. Дністровий), так і належати до внутрішнього плану вираження лексичної семантики (...*в кожного різна кількість сірої рідини в макітрі* (А. Дністровий)).

Особливості семантичних категорій інтенсивності та параметричності виявляють себе й у семантичних структурах фразем, значеннєвий план яких співвіднесено з семантичною структурою конотованого слова. Інтенсивний і параметричний складники значеннєвого плану стійкої одиниці моделюють семантику фразеологізмів, які характеризують предмет, дію, ознаку й співвідносні з іменниками, дієсловами, прикметниками, прислівниками. Найчастіше в складі семантичної структури фразеологічної одиниці наявний єдиний інтенсивно-параметричний компонент. Він утворюється на основі первинного компонента параметричності, який "відхиляє" одиницю мовлення від середньої норми й продукує семантику інтенсивності / деінтенсивності (...*він приповз ..., п'яний в дрезину чи навіть у драбадан* (Ю. Андрухович); *Я не можу допетрати, про що вона говорить* (Л. Дереш)). Більшість проаналізованих фразеологічних одиниць утворені на основі інтенсивно-параметричного складника, який формує компоненти оцінки та емоції, що нерідко пов'язані зі складником образності (*Виявилось,*

що головна їжа в цьому горіхові й було оте, що я викинув. А я думав, що то лушпайка... **Село неасфальтоване!** (Ю. Покальчук)).

У **висновках** узагальнено результати проведеного дослідження.

Комплексний аналіз конотативно маркованої лексики, яка в структурі лексичної семантики містить інтенсивний і (або) параметричний складники, здійснений на засадах структурного підходу до розуміння лексичного значення, яке тлумачимо як закріплену у свідомості людини співвіднесеність слова з певним явищем дійсності, що формується під впливом трьох чинників: об'єктивної реальності, яка є основою денотативного значення слова; історичних обставин і особливостей ментальності, етнокультурних стереотипів, які формують конотативне значення; відношення слова до інших слів, що впливають на контекстуальні значеннєві плани лексичних одиниць.

Семантичні категорії інтенсивності й параметричності перебувають у тісному взаємозв'язку, що структурується на основі бінарного протиставлення семантики кількості і якості: значення якості може бути усвідомлене лише в поєднанні з кількісними характеристиками, водночас кількість може бути оціненою з погляду її збільшення чи зменшення. Категорія інтенсивності реалізує кількісні показники семантики лексеми й указує на такі характеристики предмета, ознаки чи дії, як, наприклад, розмір, сила, темп, гучність тощо. Категорія параметричності реалізує якісні маркери лексичного значення слова й пов'язана переважно з оцінністю.

За певних умов інтенсивний і параметричний компоненти стають інструментом утворення конотативної семантики, унаслідок чого денотативне ядрне значення конкретного слова перестає бути домінантним, а власне номінативна лексема трансформується в конотативно марковану, яка має своє специфічне звукове оформлення. Таким чином інтенсивний і параметричний складники перебувають одночасно в складі денотативного й конотативного макрокомпонентів.

У семантичній структурі конотованої лексеми категорії інтенсивності й параметричності часто поєднані в одному компоненті значення, який номіновано інтенсивно-параметричним складником. Оскільки іноді категорії параметричності й інтенсивності можуть існувати окремо, то на теоретичному рівні в роботі розмежовано ці компоненти. Комунікативні потреби суб'єкта мовлення, мовний узус і дистрибутивне моделювання – головні чинники, які спроможні активізувати інтенсивно-параметричні семи, сформувати емотивний, оцінний, образний компоненти та змінити статус лексичної одиниці з номінативної на конотативно марковану.

Конотативна семантика номінативної одиниці формується внаслідок активізації значеннєво потужного інтенсивно-параметричного складника, на наявність якого в семантичній структурі слова вказують спеціальні мовні засоби. Конотовані лексичні одиниці за особливостями моделювання інтенсивно-параметричної семантики розподілено на дві групи: 1) ті, у яких наявні зовнішні маркери інтенсивно-параметричного складника в семантичній структурі, 2) ті, що не мають формального вияву ознак

наявності інтенсивно-параметричного компонента й належать до кореневих немотивованих лексем.

У значеннєвому плані конотованих лексичних одиниць виокремлено такі семантичні різновиди інтенсивно-параметричного складника: квантитативність (для іменників), анормативність (для прикметників), динамічність (для дієслів).

Семантико-функціональний аналіз мовних структур художніх текстів дозволив виявити першорядну роль контексту у формуванні та реалізації конотативної семантики лексичних одиниць, бо саме в ньому відбувається актуалізація інтенсивного й параметричного складників, які здатні суб'єктивно акцентувати одне з узуальних об'єктивних значень слова. Інтенсивний і параметричний компоненти в низці різноманітних дистрибутивних моделей можуть продукувати різні функціонально-семантичні типи конотованих лексичних одиниць, серед яких виділено три основні: метафоричний, жаргонно-сленговий, ідіоматичний.

Проведене дослідження не вичерпує всього комплексу проблем, пов'язаних із семантичним та функціональним аналізом інтенсивного й параметричного складників у структурі семантики конотованих лексичних одиниць. Поза увагою залишаються особливості індивідуально-авторського послуговування лексичними одиницями з домінантним інтенсивно-параметричним компонентом, які мають неабиякий вплив на відтворення психологічного стану персонажа, указують на його належність до певної національної та соціальної культур, характеризують його як особистість. Перспективу подальших досліджень убачаємо в лексикографічній систематизації конотованих лексем, які локалізують інтенсивний, параметричний, інтенсивно-параметричний складники значеннєвого плану.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Рябко Т. Фонетичні засоби вираження емоційно-оцінної конотації / Т. Рябко // Ніжинська філологічна школа: минуле, сьогодення, майбутнє. Матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції (24 – 25 березня, 2004 р.) / [упоряд. : Кучерявець В. Г., Сидоренко В. Ю]. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2004. – С. 87 – 93.
2. Хомич Т. Л. Особливості семантики конотативно маркованих лексичних одиниць (на матеріалі української художньої прози ХХІ століття) / Т. Л. Хомич // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : збірник наукових праць / [відпов. редактор М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Випуск 4. – С. 446 – 451.
3. Хомич Т. Л. Іменування маскулінності та фемінності в концептосфері сучасної української мови / Т. Л. Хомич // Матеріали ІV міжнародної українсько-канадської наукової конференції “Українство у світі: Україна є там, де живуть українці”. – Чернігів : Фондація “Україна-даїспора”. – 2008. – С. 595 – 601.

4. Хомич Т. Л. Маркована лексика в ідіолекті Марії Матіос / Т. Л. Хомич // Література та культура Полісся. – Випуск 43 : До 80-річчя від дня народження академіка Ф. С. Арвата / [відп. ред. і упорядник Г. В. Самойленко]. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя. – 2008. – С. 94 – 103.

5. Хомич Т. Л. Мовна особистість сьогодення. Яка вона? (На матеріалі сучасної української художньої прози) / Т. Л. Хомич // Матеріали II міжвузівської науково-практичної конференції молодих науковців (7 квітня 2008 р.). – Чернігів : ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2008. – С. 107 – 110.

6. Хомич Т. Л. Оцінна лексика у романі “Собор” Олеся Гончара / Т. Л. Хомич // Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства : збірник наукових статей / [за ред. М. І. Степаненка, В. А. Мелешко]. – Полтава : АСМІ, 2008. – С. 427 – 433.

7. Хомич Т. Л. Транспозиція нейтральних лексичних одиниць у конотативно марковані за допомогою ІПК / Т. Л. Хомич // Український вимір. Міжнародний зб. інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. У 3-х т. Т. II. – Чернігів : ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2009. – С. 32 – 36.

8. Хомич Т. Л. Категорії інтенсивності й параметричності в об’єкті наукових досліджень / Т. Л. Хомич // Наукові записки. Серія “Філологічні науки” (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / [за заг. ред проф. Г. В. Самойленка]. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – Книга 2. – С. 51 – 54.

9. Хомич Т. Л. Інтенсивно-параметричний компонент як чинник транспозиції нейтральних лексичних одиниць / Т. Л. Хомич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 48. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 225 – 229.

10. Хомич Т. Л. Місце та роль інтенсивного і параметричного компонентів у семантичній структурі слова / Т. Л. Хомич // Актуальні проблеми слов’янської філології : міжвуз. зб. наук. ст. / [відп. ред. В. А. Зарва]. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2009. – Вип. XX : Лінгвістика і літературознавство. – С. 500 – 505.

11. Хомич Т. Л. Інтенсивний і параметричний компоненти – модифікатори семантики лексичних одиниць (на матеріалі повісті Василя Барки “Жовтий князь”) / Т. Л. Хомич // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 3. – С. 43 – 47.

12. Хомич Т. Л. Формування семантики стійких словосполучень на основі інтенсивно-параметричного компонента / Т. Л. Хомич // Мовознавчі студії. Випуск 2 : Фразеологізм і слово у тексті і словнику (За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар’яна Демського) / [упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яременко, Л. Баранська]. – Дрогобич : Посвіт, 2010. – С. 443 – 452.

АНОТАЦІЇ

Хомич Т. Л. Інтенсивний і параметричний компоненти в семантичній структурі конотованих лексичних одиниць. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2010.

У дослідженні вперше в україністиці здійснено спробу цілісного багатопланового вивчення значеннєвих складників інтенсивності й параметричності в семантичних структурах конотованих лексичних одиниць.

У роботі окреслено теоретичні засади вивчення інтенсивного й параметричного компонентів у сучасній лінгвістичній парадигмі, визначено місце інтенсивного й параметричного складників у семантичній структурі слова, проаналізовано особливості взаємодії інтенсивного та параметричного компонентів з іншими складниками семантики конотованих лексичних одиниць, виокремлено основні семантичні різновиди інтенсивно-параметричного складника, розмежовано функціонально-семантичні типи конотатів з інтенсивно-параметричним компонентом у їхній семантичній структурі.

Ключові слова: конотована лексична одиниця, семантична структура слова, денотативний макрокомпонент значення, конотативний макрокомпонент значення, інтенсивний компонент, параметричний компонент, інтенсивно-параметричний компонент.

Хомич Т. Л. Интенсивный и параметрический компоненты в семантической структуре коннотативных лексических единиц. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2010.

В исследовании впервые в украинистике осуществлена попытка целостного многопланового изучения смысловых составляющих интенсивности и параметричности в семантических структурах коннотативных лексических единиц.

В работе очерчено теоретические принципы изучения интенсивного и параметрического компонентов в современной лингвистической парадигме, определено место интенсивной и параметрической составляющих в семантической структуре коннотативного слова, проанализированы особенности взаимодействия интенсивного и параметрического компонентов с другими составляющими семантики лексических единиц, выделены основные семантические разновидности интенсивно-параметрической составляющей, а также функционально-семантические типы коннотатов с интенсивно-параметрическим компонентом в их семантической структуре.

Автор придерживается позиции о том, что семантическую структуру коннотативной лексической единицы составляют денотативный и

коннотативный макрокомпоненты, которые образуют равноправные сложные взаимообусловленные системы семантических составляющих. Ядро семантической структуры формирует денотативный макрокомпонент, который актуализирует в своем периферийном поле интенсивно-параметрические семы. В свою очередь семантические составляющие параметричности и интенсивности, в результате действия субъективного фактора, могут расширять смысловой план лексической единицы и продуцировать ряд коннотативных компонентов – образный, эмотивный, оценочный. Таким образом денотативное ядерное значение перестает быть доминантным, а собственно номинативная лексема трансформируется в коннотативно маркированное слово, которое имеет свое специфическое звуковое оформление. Следовательно, при определенных условиях интенсивный и параметрический компоненты становятся инструментом образования коннотативной семантики.

Семантические категории интенсивности и параметричности находятся в тесной взаимосвязи, которая структурируется на основе бинарного противопоставления семантики количества и качества: значение качества может быть осознано лишь в сочетании с количественными характеристиками, в то же время количество может быть оцененным с точки зрения ее увеличения или уменьшения. Категория интенсивности реализует количественные показатели семантики лексемы и указывает на такие характеристики предмета, признака или действия, как, например, размер, сила, темп, громкость и тому подобное. Категория параметричности реализует качественные маркеры лексического значения слова и связанная преимущественно с оценочностью.

В семантической структуре коннотативной лексемы категории интенсивности и параметричности часто совмещены в один компонент значения, который номинирован интенсивно-параметрической составляющей. Поскольку иногда категории параметричности и интенсивности могут существовать отдельно, то на теоретическом уровне в работе эти компоненты разделены. Это в первую очередь касается хронологически и территориально маркированных лексем, которые в своей семантической структуре не содержат параметрической составляющей. Зато интенсивный компонент входит в структуру их лексической семантики, он акцентирует хронотопичные семы, которые влияют на формирование плана выражения лексемы. Социально маркированные лексические единицы, которые лишь номинируют определенные реалии, не характеризуют их, в своем смысловом плане содержат только компонент параметричности, составляющая интенсивности их семантической структуре не принадлежит.

Компоненты интенсивности и параметричности реализуют языковые последствия субъективного восприятия действительности человеком; наслаиваясь на денотативное ядро лексического значения, они формируют коннотативную семантику, которая может иметь множество смысловых нюансов. Семантические варианты, которые, по большей части, имеют инвариантный центр, упорядочены с помощью схемы оси координат.

Вертикальную шкалу на этой оси соотнесено с параметрическими элементами семантики отмечаемого явления, а горизонтальную – с интенсивными. Сосредоточенность номинаций на отклонении от норм и стереотипов приводит к тому, что значения, которые соответствуют флангам градационной шкалы, широко представлены в языке, а центральная часть – ограничено.

Коннотативная семантика номинативной единицы формируется в результате активизации интенсивно-параметрической составляющей, на наличие которой в семантической структуре слова указывают специальные языковые средства. Коннотированные лексические единицы в зависимости от особенностей моделирования интенсивно-параметрической семантики распределены на две группы: те, в которых имеются внешние маркеры интенсивно-параметрической составляющей в семантической структуре; те, которые не имеют формального проявления признаков наличия интенсивно-параметрического компонента и принадлежат к корневым немотивированным лексемам.

В смысловом плане коннотативных лексических единиц выделены такие семантические разновидности интенсивно-параметрической составляющей: квантитативность (для существительных), анормативность (для прилагательных), динамичность (для глаголов).

Интенсивный и параметрический компоненты в ряду разнообразных дистрибутивных моделей могут продуцировать разные функционально-семантические типы коннотативных лексических единиц, среди которых выделено три основные: метафорический, сленговый, идиоматический.

Состав коннотативного фонда украинского языка исследовано на материале современной украинской прозы (XXI ст.), которая характеризуется жанровым, тематическим и стилистическим разнообразием, а также имеет широкий спектр коннотативных смысловых планов.

Перспективу последующих исследований видим в лексикографической систематизации коннотативных лексем, которые локализируют интенсивный, параметрический, интенсивно-параметрический компоненты смыслового плана.

Ключевые слова: коннотативная лексическая единица, семантическая структура слова, денотативный макрокомпонент значения, коннотативный макрокомпонент значения, интенсивный компонент, параметрический компонент, интенсивно-параметрический компонент.

Khomych T. L. Intensive and parametric components in the semantic structure of connotative lexical units. – Manuscript.

The dissertation for a scientific degree competition of a candidate of philological sciences in speciality 10.02.01 – the Ukrainian language. – National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv, 2010.

In the Ukrainian linguistics this research is the first attempt of a complete wide-ranging investigation of meaning components of intensity and parametricity in semantic structures of connotative lexical units.

The research outlines theoretical principles of learning intensive and parametric components in a modern linguistic paradigm, determines the place of intensive and parametric components in the semantic structure of a connotative word, analyses interaction peculiarities of intensive and parametric components with other semantic components of connotative lexical units, selects principal semantic varieties of an intensive-parametric component, distinguishes functional-semantic types of connotative lexemes with an intensive-parametric component in their semantic structure.

The structure of connotative foundation of the Ukrainian language has been investigated using materials of the modern Ukrainian prose (XXI century), that is characterized by genre, thematic and stylistic variety and has a wide range of connotative meaning structures.

Key words: connotative lexical unit, semantic structure of a word, denotative macrocomponent of a meaning, connotative macrocomponent of a meaning, intensive component, parametric component, intensive-parametric component.